

Mandel Miklós (1927-2023)

Azokra, akik hosszú életükben sok szerepet játszottak sok változást éltek át, sok „darabban” léptek fel és ehhez kellő humoruk is volt, különösen jellemzőek Shakespeare „Ahogy tetszik” című drámájából az egyik, sokat idézett monológ, a „Színház az egész világ” bevezető sorai. Ezért is választottam e sorokat mottónak a megemlékezéshez:

*”Színház az egész világ,
És színész benne minden férfi és nő:
Fellép s lelép: s mindenkit sok szerep vár
Életében.”*

Mandel Miklóssal közel száz évvel ezelőtt szinte egyidőben léptünk a színpadra, egy olyan világban, amelyik még nem lábalt ki az első világháború tragédiájából és éppen az első hatalmas világgazdasági válság következményei szolgáltak „díszletként” a színműhöz. Nemcsak szereplőtársak lettünk, hanem évfolyamtársak, pályatársak, kollégák és barátok is.

Ezen a színpadon véleményem szerint a rendszerváltások néha új darabokat tűztek műsorra, néha csak ezek keretében új felvonások születtek, amelyekben azonban radikális módon változtatták meg a díszleteket is. Népszínművek, történelmi drámák, tragikomédiák, zenés operettek is voltak műsoron. A színjáték szereplői számára életpályájuk során sokszor írták át a fogatókönyvet és a kiosztott szerepek is változtak. Sok függött a szereplők rögtönzéseitől, sőt bizonyos fokig a forgatókönyv részleteibe is beleszólhattak. Miklós is volt statiszta, támogató szereplő és több felvonásban játszhatott főszerepet is. Mindegyikben sikert aratott, amiben döntő szerepe volt egyéni humoros rögtönzéseinek...

Mandel Miklós Kaposváron született 1927. július 24-ben s pár nappal 96. születésnapja előtt hunyt el. Sok súlyos megrázkódtatás érte és nehéz esztendőket kellett végig küzdenie és túlélnie.

Az úgynevezett „fordulat évében” 1948-ban új történelmi színjáték kezdődött az ő életében és szerepeiben is. Ez nemcsak a magyar történelemben, hanem a mi életünkben is sorsdöntő fordulat volt. Együtt kezdtünk egy új színházban. Ezt számunkra egy új egyetem, a magyar Közgazdaságtudományi Egyetem jelentette. Új volt a darab, a „szocialista tervgazdálkodás”, amelyhez új „színjátszó gárdára” is szükség volt. 1948-ban mi

voltunk az elsők a felsőoktatásban, akik ehhez az új szöveggönyvet kézhez kapták. A szereplőtársak sokfelől jöttek e színpadra: voltak köztünk a holokauszt túlélői, szovjet vagy nyugati fogolytáborokból hazatértek, Erdélyből és Csehszlovákiából kitelepültek vagy kitaszítottak, SS-be sorozott sváb bányász fiatalokból vagy Hunyadi páncélgránosokként katonának kényszerítettek közül baloldalivá váltak. Felvettek az új egyetemre vagyonuktól megfosztott szülők fizikai munkára kényszerült és az új rendszert magukénak valló gyermekei, voltak a társszereplők között gazdasági cselédek, fizikai munkások.

Ebből a rendkívül vegyes összetételű szereplőgárdából négy évvel később, 1952-ben a számunkra meghatározott szereposztás Mandel Miklósról az egyre nehezebb helyzetben lévő magyar gazdaság központi kérdéseinek elemzését és tervezését határozta meg. Két évig az abban az időszakban igen fontos szerepet játszó Középgépipari Minisztériumban dolgozott közgazdászként. Tapasztalatai és szakmai érdeklődése miatt átírányították a Budapesti Műszaki Egyetemre s onnan vissza a gyakorlati életbe, a Gamma Optikai Művekbe közgazdasági csoportvezetőnek. 1960-ban, tehát abban a szakaszban, amikor már napirenden voltak az ország jövője szempontjából lényegesnek tűnt reformgondolatok, került az Országos Tervhivatal Beruházási Irodájába főmunkatársnak. Később tudományos kutató lett a Magyar Tudományos Akadémia Közgazdaságtudományi Intézetében. Fő témái az ország jövője szempontjából különösen fontos kérdések: a magyar gazdaság ágazati és területi szerkezetének problémái, a beruházások hatékonyságának mérése és növelésének lehetőségei voltak. Ez utóbbi témakörben írta és védte meg a kandidátusi disszertációt 1977-ben. Évtizedeken át sokoldalú szakértői tevékenységet folytatott itthon és külföldön. A nicaraguai kormány például különösen nagyra értékelte az ország gazdasági szervezetének átalakításával kapcsolatos tervezői-szakértői munkásságát. Természetesen folytatta egyetemi oktatói tevékenységét is. Bekapcsolódott és aktív szerepet játszott a közgazdász továbbképzésben. Szerepei között sajátos és érdekes területet jelentett a labdarúgás. Társelnöke volt például a MAFC labdarúgó szakosztályának.

Mandel Miklós végül is a történelem színpadán sok felvonásban, mint a gazdasági fejlődés társadalmi-politikai és intézményi hátterét és a domináló gazdaságpolitikát elemző, gyakran bíráló reformközgazdászként, a gazdaságpolitikai tévelygéseket, hibákat és rossz döntéseket kritizáló tanácsadóként és tanító tudósként írta be nevét pályánk történelmébe. Tanulmányai fontos forrásai maradnak a kor magyar gazdaságtörténetének is.

A felsőoktatásban betöltött szerepét leginkább tanítványai értékelhetik. Ezért zárom a megemlékezést egy volt hallgatójának Mandel Miklós 80. születésnapjára készült, évekkel ezelőtt közreadott írásával.

”MI MANDELIÁNUSOK

Varga-Ötvös Béla

Comitatus Önkormányzati Szemle, 2007. június Veress József (szerk.): MM70, BKE Gazdaságpolitikai tanszék, Budapest.

Az alábbi nyomdafestékkal megjelenített gondolatokért, továbbá a sorok közötti félreérthetőségért kizárólag a szerző felelőssége vethető föl. (A szerző)

„Mi mandeliánusok”... Ezt mondtuk egymásnak az egyetem elvégzése előtt nem sokkal és azután éveken át, ha találkoztunk olyasvalakivel, aki hasonló módon gondolkodott, mint Mi(klós). Ez a gondolkodásmód Mandel tanár úr szellemi köpönyegét jelentette, ahonnan szakmai felfogásunk kibújt. Jómagam sokáig vesződtem azzal, hogy elkerüljem szófordulatait, annyira sajátomnak éreztem azokat.

Más hang. Egyetemre kerülvén a tudás- és becsvágyó deákember igyekezett felszívni mindenféle tudást, módszert, ismeretet, ám néhány év után fokozatosan a kiábrándultság határára került – a túladagolt marxizálás következményeként. A szebb jövővel küszködve, a reményben bízva, de fakultatív és alternatív keresgélés után, megismertünk egy másféle hangot, ami azonnal érthető és befogadható volt. Világossá vált, hogy a közgazdaságtudományban is vannak különböző megoldások és irányzatok, miként a művészetekben, a filozófiában, a társadalomtudományokban, vagy immár megtapasztalható módon a politikában is. Miklós más megközelítésű órái, más nyelvezte, ajánlott olvasmányai, meghívott előadóinak észjárása, az órák utáni beszélgetések – beleértve a focit, a magán- és közéletet, lényegében bármit – másfajta nézőpontokat is feltártak. Minden egyes szemináriumi téma tehát több volt, mint oktatmány, mert gazdaságfilozófiával átítatott látásmódot kaptunk. Ezeknek olyan inspiráló hatása volt, hogy nem lehetett nem felkészülni a következő órára, és az azt követő eszmeccserére (pl. az állam szerepvállalásának változatairól, a központi újraelosztás és a piac viszonyáról, miért dolgoznak teljesítménybérben a veszteséges bányáknál, vagy felépült-e a Mázaszászvár kapusa, ami kulcskérdés volt akkoriban a totó-ügyekben?).

Oázis. A Mandel tanár úr vezette gazdaságpolitikai műhely egyfajta szellemi és közösségi oázis volt az Egyetemen, ahová be lehetett ülni és szórakozva, élénk derűtség közepette, észrevétlenül újabb és újabb ismereteket lehetett felszedni. Felejthetetlen élmény volt, amikor egy alkalommal

Sárközy jogászprofesszor csak úgy benézett Miklóshoz és spontán, ám egy sűrű tartalmú, elegáns üveg társaságában kétszemélyes, sziporkázó szakmai talkshow-t adtak elő, szemmel láthatóan élvezve hallgató-kacagó közönségük („mi”) tátott szájú figyelmét.

Területiség. Szóval, miután gondjaink voltak a központosított tervezés működésével, felépítésével, a diskurzusok eredményeként szép lassan tisztult a kép: a „rendszer” nem képes magát finanszírozni, negatív spirális pályán mozog. Tanár úr a rendszer kritikája mellett a kiútkeresés felé lökdösött minket. A szellemi késztetések elvezettek a – történetileg akkor éppen, de „szükségképpen” meghaladottnak hirdetett – piac újraértelmezéséhez, ezen keresztül a társadalomszerveződések különböző változataihoz, az utasításos szocializmustól a helyi-regionális autonómia ideájáig, a demokrácia értelmezéséig, közte a humán és a műszaki infrastruktúra stratégiai gazdasági jelentőségének a felismeréséig. Nos, a Mandel Miklóssal való találkozás a területi elv közgazdasági és gazdaságpolitikai megjelenítését, a helyi-regionális szemlélet érvényességét jelentette a számunkra, de nem földrajzos – ahogy Miklós mondaná: lösz – alapon, hanem amelynek a mélyén meghúzódott az elkülönült ágazati felépítésű, centralizált tervgazdaság bírálata, és a piac-, illetőleg a térgazdaság szerepének a rehabilitációja. Utóbbi, és ezt nem lehet elégszer hangsúlyozni, revelációként hatott a számunkra, hiszen a hetvenes évek vége felé a marxista közgazdaságtan újabb, késő szocreál NEP- mutánsa volt napirenden (vö. „Tovább a lenini úton” + az Új Gazdasági Mechanizmus visszarendezése 1. korrekciójának 2. módosítása). Ezzel, mintegy helyretéve a féloldalas gazdaság szemléletet. A gazdaság vertikális (ágazati) struktúrája tehát kiegészült a horizontális (térbeli) vetülettel.

Kereslet-kínálat. A témában etalonnak számít a harminc esztendeje (!), Gáspár Lujzával írt cikke: „A gazdasági folyamatok térben való szintetizálása” (Közgazdasági Szemle 1977. május). A cikk egyik, a hetvenes évekre vonatkozó, tömör megállapítása ma is aktuális: „A fennálló rendszer tervezésének kétféle aspektusból (területi és ágazati) történő allokációja sajátos kettősséget okoz. A társadalmi közös fogyasztás az eszközszükséglet jelentős részét teszi ki. E szükséglet a népgazdaság meghatározott „területi” egységeiben merülnek fel, míg kielégítésük az ágazati allokáció útján megy végbe. Az ellentmondás így a keresleti struktúra területi és a kínálati struktúra ágazati megközelítésének meg nem feleléséből keletkezik.”(KSZ, 1977. május 527-528. old.)

A központosított elvonás-újraelosztás rendszere nem tudta, nem tudja biztosítani a kereslet és a kínálat helyi egyensúlyát, vagyis nem tudja megfelelően biztosítani az értékalkotó képesség megújításának, megújulási szükségletének – akkor: „a munkaerő bővített újratermelésének” – feltételeit. A megújulás eredendő helyszínével ab ovo csak alá-fölérendelő

viszonyt tud értelmezni, ami a rendszer stratégiai finanszírozási problémája. A felismerés időtálló, hiszen ma, az uniós források elosztása körül, a jövedelmek centralizációja idején, a gazdasági monopóliumok erősödő dominanciája kapcsán hasonló helyzet alakult ki: felszámolódik a helyi gazdaság (kisipar, kereskedelem, szolgáltatás, etc.) és humán infrastruktúra (oktatás, egészségügy, kultúra). A piaci megjelenést, a foglalkoztatást a globális gazdasági tényezők generálják és nem a helyi adottságokból fakadó előnyök. Az egyoldalú viszony folyamatosan roncsolja a helyi társadalmat, benne a „munkaerőt”. Az emberek, az önkormányzatok a globális megváltót keresik, hogy szolgálhassák, a helyett, hogy a maguk képességeivel, lokális adottságaival váltanák meg magukat a helyi és azon keresztül a nagyobb piacba integrálódás révén.

Mindebből következően, hogy az aktualizálást lezárjam, a kereslet-kínálati egyensúly helyi-regionális feltételeinek, a helyi piacnak az újrateremtését az egyik legfontosabb gazdasági és társadalmi egyensúlyteremtő célnak és eszköznek tartom. Ebben kulcselem az adórendszer decentralizálása, az adóbevételek nagy hányadának garantált helybenhagyása, a forráshelyekre történő visszaforgatása, a helyi vagyónképzés lehetőségének biztosítása. Az egyensúlytalanság tovább élését igazolja Mandel profnak a COMITATUS-ban (2004. nov-dec.) megjelent cikke, melynek már a címe is kerteletlen: „A regionalizmus a gazdaságpolitika hátsó udvarában” ...

Humán humor. Tanár úr esetében kihagyhatatlan fanyar, egyedi humora. Felidézek két történetet. Az egyik a nyolcvanas évekből való, amely egy, az Akadémián tartott konferencia vége felé történt. Nagy várakozás előzte meg az előadás sorozatot, ami végül is csalódást okozott. Odamentem Miklóshoz, hogy megkérdezzem: „Tanár úr! Három napig tanácskozt az elméleti és gyakorló közgazdászok színe java, de nem hangzott el semmi érdemleges. Mire volt ez jó?” A rá jellemző, sajátos lélegzetvételi, mértékletes, csöndes, intellektuális modorában válaszolt, miközben atyaián megfogta a vállam: „Nézd fiam! Legalább addig sem terveznek, ... és békén hagyják az országot.”

A másik még az egyetemi éveink alatt történt, amikor készülődtünk a szokásos őszi betakarításos munkára. Viccelődve kérdeztem: „Tanár úr! Nem tart velünk?” Válasz parafrázisban: „Én már sok mindenre felesküdttem: a hazára, a néphadseregére, de a répára nem ...”.

Mandel-bot. Már régóta foglalkoztat, hogy létre kellene hozni egy figyelemfelkeltő, alternatív elismerő intézményt és díjat, amely hírverést jelentene a térgazdaság, a regionalizmus, általában a területiséget figyelembe vevő gondolkodás számára. Erősítve e közgazdasági irányzat jelentőségét, amely elsősorban a helyi-területi értékből: az ember és a természeti, az épített, valamint a társadalmi környezet, vagyis a hely (település, térség,

megye/régió) közötti kapcsolatból indul ki. A díjat azon gondolkodók – közgazdászok, jogászok, szociológusok, regionalisták, urbanisták és ruralisták, település-, táj- és területi tervezők, környezetőrök, vállalkozók, politikusok stb. – számára ítélné oda egy grémium, akik a térgazdaságban, a helyi érték hasznosításában, az autonóm helyi-regionális ügyekben, általában az önkormányzatiság területén jelentőset alkottak.

A Mandel-bot egyben azok kitüntetését is jelentené szükséges feltételként, akik a közép-európai értelmiségi utak közül a hatodikat választják, a két klasszikusan legendás és a három másik pálya helyett: az 1. ugye az alkoholizmus, a 2. mint tudjuk járhatatlan, a 3. a „megmondó embereké”, a 4. a divatszéniké (média), az 5. a „meg nem értettek” tragikus útja. A hatodik út a Mandel-féléké, akik szakmai kérdésre szakmai, de azon túli szempontokat és hatásokat is széles látókörűen figyelembe vevő, konzisztens, tartós („fenntartható”) megoldást keresnek. És ehhez még lila-kockás sapkára sincs szükségük!

Adjuk össze a botra, díjra valót, szerezzünk támogatót, válasszunk egy mandeliánus grémiumot, mely megvitatja Miklós Mesterrel, hogy ki érdemli meg a vándorbot 2., 3., 4. ... stb. stafétáját munkássága, tehetsége, egy-egy maradandó megnyilvánulása kapcsán. Az első, ugye már foglalt.”

Aligha volt a Corvinus egyetemnek és elődeinek olyan tanára, akit hasonló megemlékezéssel lehetne búcsúztatni a színpadról való végső távozása során.

Simai Mihály